

Kerny Terézia BIBLIOGRÁFIAI ADALEK A TORNAI KEHELY KUTATÁS- TÖRTÉNETÉHEZ

A Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött és állandó történelmi kiállításán is látható, XV. század eleji, Tornáról származó kehely 1815. október 8-án került a római katolikus plébániatemplom akkori kegyurának, gróf Keglevich Jánosnak ajándékként a múzeum ajakuló gyűjteményébe. Az eseményt a talp belső peremébe vésett latin nyelvű felirat örökített meg.¹

Tíz évvel később részletes leírása is elkészült korábbi irodalmának fősorolásával. A katalógus szerzője a kelyhen található két Szent Borbála ábrázolásból kiindulva Cillei Borbála által készített alkotásnak tartotta.² Varjú Elemér 1933-ban a talpra erősített, translucid zománcpalánnyal fedett címert a Forgách család címerével azonosította.³ 1983-ban, majd 1987-ben H. Kolba Judit a *Cimeliotheca*-ban közölt hipotézisre támaszkodva a „Szent Borbála-kehely” megnevezést próbálta bevezetni a szakirodalomba.⁴ A címer helyes föloldása és a korábbi preconcepciók megdöntése Lővei Pál érdeme. A Zsimgond-kiállításon szereplő Albert osztrák herceg és az országnagyok 1424. V. 25-én kelt oklevelén függő egyik pecsét alapján Özdögei Besenyő Pál, szlavón bán személyében sikerült megtalálnia a címer tulajdonosát.⁵ 1409-től ő volt Torna birtokosa, ahol a kelyhet „emberemlékezetet megelőző idők óta” őrizték.⁶

Egy 170 éves vita és probléma úgy tűnik tehát, hogy megnyugtatóan lezáródott, ám az ötvös-mű kutatástörténete még mindig tartogat meglepetéseket.

Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában található egy *Collectio Manuscriptorum argumenti varii...* gyűjtőcímet viselő, XVIII–XIX. századi történeti főljegyzéseket, sírfeliratokat, verseket tartalmazó kolligátum. Jeltete: Quart. Lat. 1834. Szerzője: Weszerle József.⁷ Az első kötet szennylapján olvasható bejegyzés szerint felesége, özvegy Weszerle Józsefné ajándékozta 1856. szeptember 17-én a könyvtárnak. Ebben a 188 retró és a 118 verso lapokon *Régiségek* címmel egy rövid értekezés olvasható hely és évszám megjelölése nélkül a tornai kehelyről. Írója összefoglalja itt a korábbi, általa hibásnak vélt elmékedéseket, majd két, általa meg nem nevezett egyháztörténet vizsgálatára és szóbeli vélekedésére támaszkodva, hibás olvasat alapján azt igyekszik bizonygatni, hogy a kelyhet IV. Béla király felesége, Laskaris Mária rendelte meg, majd ajándékozta a tornai egyháznak. Bár fejtegetése – ma már tudjuk – nem állta ki az idők próbáját, mégis becses számunkra, mert rávilágít az ébredő művészettörténeti gondolkodás módszereire és tovább gazdagítja a kiemelkedő kvalitású kehely irodalmát.

JEGYZETEK

1. „Calicem hunc Museo Nationali donavit Joannes comes Keglevich de Buzin S. C. R. A. Mattis Camerarius 1815.”

2. *Cimeliotheca Musei Nationalis Hungarici sive Catalogus historiocriticus antiquitatum, raritatum et pretiosorum cum Bibliotheca antiquaria et numoria eiusdem instituti. Budae, 1825. 20–21. Ltsz.: CIM. SEC. II. I. M.*

3. VARJÚ E.: Früher durch die Schausammlungen der. Hist. Abt. des Ung. Nat. Mus. Budapest, 1933. 15.

4. H. KOLBA J.: Szent Borbála kehely. *Művészet* XXIV. (1983/4.) 14–17; K. J. (KOLBA J.): Kehely Tornáról. *Művészet* Zsigmond király korában 1387–1437. Katalógus. Szerk.: BEKE L.–MAROSI E.–WEHLI T. Budapest, 1987. 416–417. Kat. Ö. 9.

5. Magyar Országos Levéltár DI. 39284. LŐVEI P.: Néhány címeres emlék a 14-15.

századból. *Művészettörténeti Értesítő* XL. (1991) 49–51.

6. CSÁNKI D.: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában. I. Budapest, 1890. 237.

7. Weszerle elsősorban numizmatikai kérdésekkel foglalkozott, legalábbis ez derül ki abból a csekély iratból, amelyet az OSZK Kézirattára őriz. Ide tartozik egy átvételi elismervénye a Magyar Nemzeti Múzeumból kikölcsönzött (!) numizmatikai anyagról (Analekta 6770.), vagy a Jankovich Miklóshoz címzett, 1825–1832 között írt négy levele is (Levelestár, Fond. 16/688.). Ugyanitt a Levelestárban még három más jellegű, ismeretlenhez címzett levele található. – Szinnyei életrajzi lexikona nem tud semmilyen kéziratot vagy nyomtatásban megjelent munkájáról. – A magyar numizmatikai bibliográfia egyetlen egy

tételt sorol föl tőle: Weszerle József: Hátrahagyott érmészeti táblái. M. Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségosztálya. Pesten, 1873. 144. tábla. 2. kiadása: Magyar Numizmatikai Társulat. Budapest, 1911. F. FEJÉR M.—HUSZÁR

L.: A magyar numizmatika bibliográfiája. Budapest, 1977. 64. 24. hasáb. — Pénz-gyűjteményéről: Jankovich, J.: Collectanea numismatica. OSZK Kézirattára, Quart. Lat. 3873. fol. 1—43.

Régiségek

Torna vára a' hozzá tartozó Uradalommal együtt Buzini Gróf Keglevich Ö Méltóságát uralja. Kies helyen épült Várossa Papótul Téli napnyugott felé jo a 1 1/2 oranyi földre esik tova a' Város felett, egy köves dombon emelkedik fel Gothus képpen épült nagy betsü Temploma, mellynek üdejéről, és építőjéről, a' mohos Századok, nekünk semmi bizonyost nem hagytak. Azon Templomnak egyéb drága régiségei között emlékeztetett érdemel, egy gazdagon meg aranyoztatott finom ezüst kehel, melly mintegy más fél fertály magosságú a' kapuján vagy is öblén körül gothus betükkal ezek olvastattnak: *Hic calix novum Testamentum, in meo Sangvine.*

Alabb pedig Szenteknek és Szüzeknek képei, az akkori izlés szerint tsinosan adattnak elől, négy Szegletü Szára Szép mesterséges metzéskel ékeskedig, mellynek Szegletibe ezen betük vagnak látható képpel be vésvé: *MARIA VI. L. F.* az az Maria ui. 1. f. Allya a' kehellyhez képest széles mellynek domborodása feljül B. SZ. Maria, Az Apostolok, Sz. István, és László M. Királyoknak, és több Sz: Püspökök képeivel kerkedik, továbbá az allyához van Szegezve kívül ezüst pléhré egy Királyné is koronás fövel, Szélnék eresztett vagy is le folyó hajjal, alább pedig ismét a B. Szüz kepe vagon előadva. E fen említett kehelről sokfele képpen vélekednek. Némelleyek azt második András felesége Gertrudis (kit Bánk Palatinus János Érseknek ezen bizonytalan értelmü tanását: *Reginam occidere nolite — timere, — bonum est; Si omnes Consortiunt — egonem — Contradico*, maga részére magyarázván embertelenül fel kontzola) mondom sokan Gertrudis ajándékanak lenni gondolják. De az tellyességgel meg nem állhat, mert Andrásnak 3 Feleségei közül egy sem volt Maria nevezetü, ez a' kehel pedig Maria kegyességére mutat.

Második nyomosabb okokból. Nagy Lajos Leányát, Maria királynét, ki 1382 tájon kezdett uralkodni, mint ezen kehelnek szerzőjét tisztelik. Ezek vélekedésének Kedvezni latszanak a 14 dik Századból némely reánk maradott régiségeknek szép hasonló maradványai. —

Mindazonáltal találkoztak ez előtt 24 Esztendővel két papi Személyek, kik a régiségekbe való jártas voltak. Széles tudományok, és szerény vizsgálódások által figyelmet érdemelnek, Ezen két Hazafiak, sok vizsgálódások utann abba egyeztek meg, hogy e fen említett kehel Marianak negyedik Bela kegyes özvegyének jótéviségétül származott, a' kit mint görög császárnak Laskaris Tódornak Leányát második András Jeruzsaleméből visszajöven, Bela fiának el jegyzett. Vélekedéseket a' fent említett bötükből jelentik, és erősítik, mert úgy mondanak: a' *vi vidua*, az *L Laskaris*, az *F. Filia* jelentést foglal magában, igen hihető hogy ezen Királyné ajándékozta, vagy egyenesen ezen A. Sz:E Háznak, vagy ha másnak; de az üdönek szamtalan sok viszontagságai közt, a' nélkül, hogy bizonyosabb nyomát tudhassuk, ide került, Valóban azon régi üdökből, reánk maradott Drága kints tagadhatatlanul tanúja Mária kegyességének, mellyel az Isten Házához viseltetett a' mint nyomán ketzer van rajta, a' B. Szüz Képe nagyobb, és kisebb formában; mert ötöt 19f mint M. Országnak 29f mint maga pártfogóját, két okokból különösen tisztelte, a' Kegyes Királyné a' ki ezen jó Királynérul többet kivan tudni olvashatja Schier Xystus Sz. Ágoston szerzetéből való munkáját. Regina Hunnia prima Styrcis.

Terézia Kerny: Bibliographischer Beitrag zur Forschungsgeschichte des Kelches von Tornau (ung. Torna)

Der im Ungarischen Nationalmuseum aufbewahrte, aus Tornau stammende Kelch von hervorragender Qualität hat eine beträchtliche Literatur. Die Darstellungen und das mit transluzider Emaille überzogene Wappen, die den Kelch zieren, haben die Forschung eine überaus lange Zeit hindurch beschäftigt. Die Identifikation ist erst vor einigen Jahren gelungen. Laut der Forschungsergebnisse von Pál Lóvei war der Eigentümer der slawonische Banus Pál Besenyő von Özdöge, der Tornau ab 1409 besaß. Obwohl die 170 Jahre hindurch geführte Diskussion damit nunmehr

38. Részlet a tornai kehelyről. Özdögei Besenyő Pál címere

39. Részlet a tornai kehelyről. Szent László

zu einem zufriedenstellenden Abschluß gelangt ist, tauchen immer noch Angaben auf, die unsere Kenntnisse von dem Kelch weiter bereichern. Im Handschriftenarchiv der Széchényi-Nationalbibliothek wird ein Sammelband (Quart. Lat. 1834) aufbewahrt, der die im 18.-19. Jahrhundert verfaßten Schriften des Altertumsforschers József Weszerle enthält. Darin ist eine zweiseitige Abhandlung zu finden, in der der Verfasser den Auftraggeber für den Kelch auf grund einer fehlerhaften Lesung in der Person der Gemahlin von König Béla IV., in Maria Laskaris, zu finden vermeint. Wenngleich diese kleine Schrift die Erforschung des Kelches heute schon in keinerlei Hinsicht beeinflußt, bereichert sie doch unsere Kenntnisse von der frühen Periode der ungarischen Kunstgeschichtsschreibung um wichtige Informationen.

